

Asbjørn Wahl

ELEFANTEN I ROMMET – HVORDAN EUROPAS VENSTREPARTIER SLITER MED SITT FORHOLD TIL EU

Venstrepartia i EU har gjennom de siste par tiåra blitt stadig mer kritiske overfor den politiske utviklinga i EU. Det gjelder særlig den omfattende nedskjæringspolitikken som er ført etter finanskrisa i 2008 og den etterfølgende eurokrisa. Disse kom i tillegg til ei høg og vedvarende arbeidsløshet, løfter om en «sosial pilar» som har latt vente på seg, samtidig som den nyliberale økonomiske integrasjonen har fortsatt for fullt og bidratt til å gi markeds-kreftene økt makt over samfunnsutviklinga.

Om kritikken av EU har blitt skjerpa, har den imidlertid ikke gitt seg særlig utslag når det gjelder utviklinga av venstrepartias politiske strategier. Blant enkelte har det likevel blitt reist nye spørsmål av vesentlig betydning. Krisa og den politiske utviklinga i Hellas ga et viktig bidrag til det. Der ble det i utgangspunktet venstreorienterte partiet Syriza hindra i å iverksette sitt politiske program da det vant regjeringsmakt i januar 2015, men lot seg snarere mer eller mindre tvangsmessig bli satt under administrasjon av EU – eller, som mange kritikere konstaterer, Syriza-regjeringa kapitulerte overfor EU. En kapitulasjon som for øvrig forsvarer politisk, ikke bare av representanter for Syriza sjøl, men også av representanter fra andre venstrepartier – og innen transform!Europa¹.

Dette førte til at spørsmålet om EU i det hele tatt kan reformeres innafor ble reist både blant kritikere innad i Syriza og i andre venstreside-miljøer i Europa.² De tiltaka EU (eller Troikaen, bestående av EU-kommisjonen, Den europeiske sentralbanken og Det internasjonale pengefond) iverksatte overfor de andre sterkt kriseramma landa, Irland, Italia, Portugal og Spania, aktualiserte ytterligere dette spørsmålet. Skal utmelding fra ØMU (EUs økonomiske og monetære union – og dermed altså euroen) og eventuelt også fra EU være aktuelle redskaper i venstrepartias politiske verktøykasse, eller er erobring og reformering av EU innafor måten å skape «et sosialt Europa» på?

Svaret på slike spørsmål vil selvfølgelig være helt avgjørende for hvilken strategi man utvikler i den politiske kampen i Europa.

Enkelte har tatt til orde for en middelvei mellom reform innafor og utmelding fra ØMU/EU. Utgangspunktet er hva man kan gjøre dersom venstresida vinner valg i et medlemsland og vil iverksette en politikk som er i strid med det nyliberale EUs regelverk og lovgivning. I et slikt tilfelle har spørsmålet om ulydighet overfor, eller brudd med, EUs traktater blitt reist som en måte å møte EUs pålegg på. Dette er den såkalte «Plan B», som er

langt fra gjennomdiskutert – heller ikke blant mange av dem som løselig slutter seg til strategien.

Selv om spørsmålene er reist, ser det altså ut til å være en mangel på så vel evne som vilje til å ta denne diskusjonen i flere av de store venstrepartiene. Forholdet til EU har dermed på mange måter blitt *elefanten i rommet* for mange venstrepartier, og det innbefatter også en diskusjon av erfaringene med Syriza-regjering i Hellas, som det ser ut til å være vanskelig å få opp på dagsordenen i europeiske venstre-fora. Underliggende finner vi ulike måter å forstå EUs rolle og karakter på, og ikke minst hvordan disse har utvikla seg over tid. Uenighetene oppstår altså allerede på analyseplanet, selv om de ikke gis noe eksplisitt uttrykk.

Europas kaotiske venstre

Venstrekraftene i Europa er svake – både kvantitativt og kvalitativt. De er prega av de siste tiåras politiske og ideologiske krise, og de har ikke klart å bli noen ledende kraft mot krise, omfordeling og voksende fattigdom og forskjeller. Det er først og fremst ytre høyre som klarer å vokse på økende uro og misnøye i befolkninga. I de nasjonale valg som ble gjennomført i EU-medlemsland i 2017/2018, klarte høyreradikale partier mer enn å fordoble sitt stemmetall, fra 10,3 til 22,1 millioner. I samme periode sto venstrepartia nesten på stedet hvil, med en liten økning fra 9,4 til 10,7 millioner stemmer.³ Ved EUs parlamentsvalg i mai 2019 gikk venstrepartia til og med klart tilbake fra en allerede beskjeden representasjon, mens ytre høyre altså igjen gikk fram.

I løpet av de siste åra har det skjedd ei rekke omkalfatringer innen venstresida. I Italia er det knapt nok noe igjen av de organiserte venstrekraftene. De har mer eller mindre utsletta seg sjøl gjennom sin politiske manøvrering. I Frankrike er det motstridende tendenser. Parti de Gauche (Venstrepartiet) og senere Front de Gauche (Venstrefronten, der også Kommunistpartiet med flere inngikk) – med Jean-Luc Mélenchon som sentral aktør – er avvikla, mens La France Insoumise (FI – Ukuelige Frankrike) har tatt over initiativet. De hadde suksess med Mélenchon som kandidat ved presidentvalget i 2017 (nær 20% i første valgongang), men klarte ikke å mobilisere mer enn 6,3% i Europavalget 2019. Det tradisjonelle, og historisk sterke, Kommunistpartiet er på sitt laveste noen gang med kun 2,5% ved siste EU-valg, og dermed ute av Europaparlamentet for første gang sia 1979. Tyske Die Linke (Venstre) hadde et dårlig EU-valg forrige gang, mista ytterligere en fjerdedel av sin oppslutning denne gangen og endte på 5,5%.

I Norden er det en liten framgang, men ingen store endringer. I Øst-Europa er det langt mellom venstrepartia, og kun Tsjekkia ved sitt tradisjonelle kommunistparti klarte å bli representert i Europa-parlamentet derfra ved valget i 2019. I Slovenia gjorde et nytt venstreparti, Levica (Venstre), det

godt under siste parlamentsvalg hjemme, men falt igjennom i EU-valget. I Belgia gjorde et omdanna, tidligere maoistisk, nå marxistisk, parti, Parti du Travail de Belgique (Det belgiske arbeiderpartiet) et godt valg (14,5% i den fransktalende delen av Belgia) med en klar klasseorientering og et radikalt program. I Hellas har Syriza fortsatt en tallmessig oppslutning høyere enn vanlig på europeisk venstreside (vel 23% ved siste EU-valg), sjøl om de har gått tilbake (fra 36% ved det nasjonale parlamentsvalget i 2015) – i tillegg til at deres rolle som lojal eksekutør av Troikaens brutale nedskjæringspolitikk har skapt store problemer på venstresida i Hellas så vel som i Europa.

I Europaparlamentet har venstrepartia samla seg i gruppa GUE/NGL (European United Left/Nordic Green Left), som fram til Europa-valget i mai 2019 besto av 52 representanter. Etter valget er dette redusert til 41. Hele 8 av de 52 representantene var registrert som såkalt «uavhengige», noe som illustrerer noe av den eksisterende turbulensen på venstresida i Europa-politikken – med partier som splittes, som forsvinner eller der representanter melder seg ut.

Tre konkurrerende venstretendenser

De europeiske venstrepartia utgjør ellers ei kaotisk forsamling som er splitta i ulike tendenser, som ikke alltid er lett å forstå. Enkelte avviser at de er partier i tradisjonell forstand, eventuelt også «verken høyre eller venstre». Marxismens grunnleggende motsetning mellom arbeid og kapital erstattes gjerne av enkle forestillinger om «folket mot eliten» eller «de 99% mot den 1% på toppen». Det inngås nye allianser på kryss og tvers, og politikk justeres tidvis, også mer eller mindre opportunistisk, for å få disse alliansene til å gå ihop. Samtidig foregår det åpenbart også en kamp om hegemoniet på venstresida i Europa gjennom de ulike initiativene til allianser, og enkelte partier slutter seg uproblematisk til flere av dem. Forholdet til EU utgjør, mer eller mindre uttrykt, et vesentlig element i den interne tautrekkinga som for tida foregår mellom tre ulike grupperinger av venstrepartier, og posisjoner endres raskt.

Ei rekke av venstrepartia (26 i tallet) er medlem av European Left (EL – Det europeiske venstrepartiet), som ble stifta i 2004 og har status som parti-gruppering i forhold til EU-systemet. Organisasjonen er vel mer å regne som et nettverk eller koordineringsorgan enn et gjennomorganisert parti. Flere av venstrepartia er ikke medlem av EL, slike som Det portugisiske kommunistparti, Podemos, PTB, Det nederlandske sosialistpartiet, det svenske Vänsterpartiet og Sinn Fein. På den andre sia er det en rekke av medlemspartiene i EL som ikke er representert i Europa-parlamentet. I Norden er Kommunistpartiet og Venstreforbundet i Finland, samt Enhedslisten i Danmark med i EL. Merk at det danske Socialistisk Folkeparti (SF) ikke er med i GUE/NGL, men i gruppa for de grønne i EU-parlamentet. I tillegg til EL finnes det to

andre organisasjoner som arbeider for å bygge konkurrerende nettverk eller allianser blant venstrepartia i Europa, DiEM25 og Mélenchons FI.

Mélenchon bygger allianse blant annet fordi han ikke er fornøyd med EL og vil ha en skarpere profil. Han tok i sin tid Parti de Gauche ut av EL på bakgrunn av en konflikt med Det franske kommunistpartiet, og FI har ikke slutta seg til EL. Forut for årets europavalg arbeidet han aktivt for å bygge ei alternativ gruppe eller allianse omkring politikken overfor EU. Første skritt ble tatt i Lisboa, da FI hadde felles møte med Bloco de Esquerda («Venstre-blokken» – Portugal) og Podemos (Spania) og lanserte 12. april 2018 ei felles erklæring kalt «Lisbon declaration for a citizens' revolution in Europe» og med tittelen «Now the People!» (Nå, folket!).⁴ Senere slutta venstreparti i Danmark, Sverige og Finland seg til denne Lisboa-erklæringa. I alliansebyggingas tegn dro Mélenchon også til Hellas for å ta del i lanseringen av det nye politiske partiet, Popular Unity, der den tidligere Syriza-representanten og parlaments-presidenten, Zoé Konstantopoulou, er en av de drivende aktørene. Videre hadde han møte og felles utspill med Die Linke i Tyskland og dyrka kontaktene med de små venstrepartia Sinistra Italiana og Levica.

Det sies at Mélenchons mål ved EU-valget i 2019 var å få tilstrekkelig representasjon til å danne ei egen venstregruppe i EU-parlamentet, ved sia av, eller i konkurranse med GUE/NGL. Ettersom det kreves minst 25 parlamentsmedlemmer fra minst 7 land for å kunne danne ei gruppe i EU-parlamentet, oppnådde imidlertid ikke Mélenchon med alliansepartnere dette. De fortsetter derfor innen GUE/NGL, og etter interne forhandlinger har FI og Die Linke blitt valgt til å fylle et delt presidentskap i gruppa. De tar dermed over etter Die Linkes Gabi Zimmer, som har vært gruppas president siden 2012.

Den tredje alliansebygger, Varoufakis⁵, med sin europeiske organisasjon DiEM25, bygde allianser med sikte på Europa-valget i 2019 under navnet «European Spring» (Europeisk vår). Sentralt i programmet sto prosjektet «A New Deal for Europe»⁶, inspirert av Roosevelts reformprogram for USA på 1930-tallet. DiEM25, som definerer seg verken som parti eller ser på seg sjøl i en høyre-venstre dimensjon, søkte å bygge allianser med ulike organisasjoner fra et breiere politisk spekter enn de to andre, ofte med små organisasjoner. Dette avspeiler nok at det er en del skepsis til Varoufakis blant de større, tradisjonelle venstrepartia. Det skapte også litt irritasjon innad i Die Linke at Varoufakis sjøl stilte som kandidat til EU-valget i Tyskland – for øvrig uten å bli valgt. Blant alliansepartnerne finner vi franske Benoît Hamons Génération'ss, polske Razem, tyske Demokratie in Bewegung, italienske Democrazia Autonoma og Sinistra Italiana (som DiEM25 stilte felles liste med), portugisiske Livre, danske Alternativet, tsjekkiske Piratpartiet og andre. I Hellas dannet DiEM25 sitt eget nye parti, MeRA25 (European Realist Disobedience Front), nok et parti blant mange som er etablert av utbrytere fra Syriza. Varoufakis ble sjøl generalsekretær, for å konkurrere

med Tsipras og Syriza, som Varoufakis røk helt uklar med etter kapitulasjonen for Troikaen. Det er som vi forstår et ganske åpent og fleksibelt alternativ, som ikke klarte å erobre noen plasser i Europaparlamentet ved valgene 2019. Ved det nasjonale valget i Hellas kort tid etterpå, derimot, vant den greske avdelingen 10 seter i parlamentet, inkludert et sete til Varoufakis.

Bonapartistiske trekk

Ellers er det verdt å merke seg de tendensene vi ser til en slags politisk bonapartisme som vokser fram både til høyre og til venstre i politikken, altså tendenser til at enkeltpersoner bryter ut og bygger partiorganisasjoner eller bevegelser med sikte på sjøl å vinne politiske posisjoner ved valg. Emmanuel Macrons etablering av sin egen politiske bevegelse La République En Marche! (Republikken Framover!) kun et år før han ble valgt til president i Frankrike i 2017 er nok det klareste og (for ham) mest vellykka eksemplet på denne praksisen. På venstresida kan langt på veg både Varoufakis' DiEM25 og Mélenchons FI sies å ha klare bonapartistiske trekk, med organisasjoner som er løselig bygd opp, mangler demokratiske strukturer, bygger på elektronisk kommunikasjon, satser først og fremst på mediestrategier og har ubestridelige ledere. Podemos er nok også mer kontrollert av den klikken av akademikere ved Universitetet i Madrid som i sin tid starta partiet, enn det lederne sjøl er villige til å erkjenne. Med den avdemokratiseringa av Syriza som etter hvert skjedde under Tsipras' ledelse, har også dette partiet utviklet tendenser i samme retning, sjøl om det har ei mer tradisjonell partioppbygging. Benoît Hamon med sin organisasjon Générations's har lignende tendenser. Hamon var det franske Sosialistpartiets presidentkandidat i 2017. Det er interessant å merke seg at både Mélenchon, Hamon og Macron, som alle var presidentkandidater ved valget i 2017, har sin bakgrunn i det franske Sosialistpartiet (Hamon brøt ut og dannet sitt eget parti først etter dette valget, som altså Macron vant).

Skjerpa kritikk av EUs politikk

Så vel sosialdemokratiet som en samla europeisk fagbevegelse har konsekvent framstått som varme støttespillere til EU, sjøl om sider ved EUs politikk tidvis har vært kritisert. Det meste av den europeiske venstresida har imidlertid skjerpa sin kritikk av EU gjennom de siste åra. I mange land, særlig i Skandinavia, men også for eksempel i Frankrike (med kommunistpartiet), kjempa venstrepartia mot medlemskap da spørsmålet om dette i si tid var oppe til avgjørelse. Da de tapte den kampen, reiste de krav om utmelding både i Danmark og Sverige. Etter hvert som åra med medlemskap har gått, har imidlertid kravet om utmelding blitt ikke bare dempa, men også lagt helt vekk. Nå er det endt opp med at dansk SF har blitt ja til EU-parti, Vänsterpartiet i Sverige har nylig strøket sitt krav om utmelding (se mer om det

lenger ned i artikkelen), mens også Enhetslisten nå har dempa sin «ut av EU»-profil (samt fått valgt inn en representant i EU-parlamentet som er tilhenger av dansk medlemskap). I Norge, der motstanderne vant kampen om EU-medlemskap, fastholder forståelig nok nei-partia (SP, SV og Rødt) sin motstand. En overveldende del av velgerne mener det samme.

Hva er det så som gjør at forholdet til EU har blitt så problematisk og nærmest uevnelig for mange venstrepartier i Europa? Historisk har to forhold spilt en sentral rolle. For det første det ideologiske narrative som ledsaga etableringa av EU (eller EEC, som det het den gangen), og som besto av to viktige målsettinger: EU skulle bidra til å skape fred og det skulle sikre sosialt framskritt for Europas folk. Etter to ødeleggende verdenskriger, som begge ble utløst mellom europeiske nasjonalstater, skulle EU, gjennom økt økonomisk integrasjon, legge grunnlaget for varig fred i Europa. Så godt som hele det politiske spekteret, fra høyre til venstre, har støtta og støtter disse intensjonene. Dette var selvfølgelig attraktive målsettinger for et krigstrøtt folk, som i tillegg, gjennom sterke partier og fagorganisasjoner, allerede opplevde at sosiale framskritt sto på agendaen.

Den andre historiske begivenheten som har satt spor, var erfaringene fra François Mitterands regjeringsperiode i Frankrike (1981-95). Han starta opp med et radikalt, venstresosialdemokratisk program, som inneholdt omfattende nasjonaliseringer, økonomisk omfordeling og sterkere politisk styring på en rekke områder. Dette skulle være starten på bygginga av et sosialistisk Europa. Etter knapt to år ble imidlertid Mitterands reformprosjekt lagt på is. Årsakene til havariet, samt mulighetene for å føre en annen politikk, er omdiskutert. Også her var imidlertid krav fra Det europeiske fellesskap (EF, nå EU) med i bildet, ettersom Frankrike allerede hadde forplikta seg til å være med i Det europeiske valutasystem. Da, som nå, satte dette grenser for hvilken politikk som kunne føres. Mitterand bøyde av for EFs krav, og dermed ble dette det siste sosialdemokratiske forsøk på å gjennomføre et omfattende reformprogram i sosialistisk retning i Europa (med et mulig unntak for den senere mislykka innføringa av «löntagarfond» i Sverige på 1980-tallet). Basert på sine erfaringer konkluderte Mitterand, sammen med sin finansminister Jacques Delors, med at framtida for en sosialistisk/sosialdemokratisk (keynesiansk) politikk måtte knyttes opp til EECs utvikling, heller enn til nasjonalstatene. Dermed ble de franske sosialistene, og etter hvert sosialdemokratiene i Europa, sin politikk å arbeide for økt økonomisk integrasjon i Europa. Men som samfunnsforskeren Martin Höpner ved Max Planck Instituttet i Köln sier, «det er en myte å påstå [...] at 'mer Europa' vil bringe oss nærmere et sosialt Europa.»⁷

EU har med sine to pilarer, et fredsprosjekt og bygginga av «et sosialt Europa», fungert som et dominerende narrativ helt fram til våre dager. Etter hvert begynte imidlertid flere, både franske sosialister og andre, å stille spørsmålsteget ved dette prosjektet. De opplevde at økonomiene ble integrert

– og avregulert, men at lite skjedde i form av framskritt innen det de kalte for «den sosiale pilaren». Mens det uttrykte målet var å tøyne markedskreftene gjennom økt politisk styring og regulering på europeisk nivå, var utviklinga på bakken prega av at markedskreftene fikk stadig større armslag, mens den sosiale dimensjonen var det lite å se til – anna enn noen uforpliktende formuleringer her og der.

Hvordan man så lett kunne tro at en overstatlig konstruksjon som EEC – med de fire friheter (fri bevegelse av kapital, varer, tjenester og personer) som bærende elementer i sin stiftelses-traktat (Romtraktaten av 1958), og med en total mangel på demokratiske strukturer – kunne gjøres til et redskap for «et sosialt Europa», er et åpent spørsmål. Hvordan den troen kan opprettholdes også etter vedtakene av Enhetsakten (som etablerte EUs indre marked i 1986), Maastrichtavtalen (av 1992 som medførte ytterligere integrasjon og opprettelse av EU), Lisboa-traktaten (av 2007 – en lett sminket versjon av den grunnloven som i 2005 ble avvist i folkeavstemninger både i Frankrike og i Nederland), samt kilovis med andre nyliberale lovtekster, avtaler og traktater, er mer av et mysterium.

Det som er klart, er at kritikken av EU, EUs institusjoner og EUs politikk har økt sterkt de siste åra innen venstrepartia i Europa (også blant andre, ikke minst høyrepopulistiske og høyreekstreme partier, men det er ikke tema her). To utviklingstrekk er viktige for å kunne forstå denne økte kritikken. Det ene er EUs og EU-politikken utvikling i kjølvannet av finanskrisa i 2008 og den påfølgende eurokrisa i 2009. Det andre er EUs rolle i å nedkjempe den venstreorienterte Syriza-regjeringa i Hellas etter valget i 2015.

For å redde finansmarkedene, og kanskje også kapitalismen, fra den djupe finans- og eurokrisa, pøste regjeringene og EU penger inn i de private bankene for å redde dem fra bankerott. Dette førte til store budsjettunderskudd og ei massiv økning av statsgjelda i mange medlemsland. Med Stabilitets- og vekstpakten i handa krevde så EU gjenoppbygging av den økonomiske balansen, noe som førte til massive nedskjæringer i offentlige budsjetter, store kutt i lønninger i offentlig sektor, eksplosiv økning av arbeidsløsheten og til omfattende angrep på faglige rettigheter, pensjoner og arbeidsvilkår (det som blir kalt intern devaluering, i en situasjon der eurolanda ikke lenger hadde mulighet til å devaluere sin valuta). Her var ikke EUs sosiale pilar lenger bare satt til side nok en gang. Det sosiale Europa var satt under massive angrep – og kritikken fra venstresida og misnøyen fra befolkninga vokste.

Troikaens opptreden overfor Syriza-regjeringa førte til ytterligere kritikk fra venstre. At Den europeiske sentralbanken brutalt benytta sitt monopol til å stanse tilførselen av likvider til landets banker, for slik å tvinge regjeringa i kne, viste mer enn mange argumenter hvor makta ligger, hvor brutalt den kan opptre – og hvor maktesløst et enkelt (og lite) medlemsland kan bli, når det blir møtt med en slik overmakt. At Tsipras-regjeringa åpenbart verken hadde

evne eller vilje – eller hadde gjort noen forberedelser – til å konfrontere denne makta med det eneste redskapet de kunne bruke i en slik situasjon, utmelding av ØMU (og dermed fra euroen), førte til dens kapitulasjon.

Kan EU reformeres innafra?

Den brutale nedskjæringspolitikken ble altså møtt med økende kritikk fra venstrepartia. Den umiddelbare reaksjonen fra mange var at EU må forandres, og det må skje gjennom kamp fra ei samla venstreside i Europa. Parallelt med dette begynte imidlertid nye motsetninger å utvikle seg. Fra enkelte personer og partier på venstresida ble det satt fokus på spørsmålet: Kan EU reformeres innafra? Hva skjer om venstresida vinner valg i vårt land, og vi nektes å gjennomføre den politikken vi gikk til valg på? Syriza-regjeringas kapitulasjon overfor EU/Troikaen bidro sjølsagt sterkt til denne diskusjonen, der utmelding av ØMU (euroen) eller til og med EU (Grexit), ble brakt på banen som en mulig strategi.

Yanis Varoufakis har vært en sterk talsperson for å reformere EU innafra. Etter sitt brudd med Syriza og Tsipras tok han initiativ til å danne organisasjonen Democracy in Europe Movement 2025 – DiEM25. Stiftelsesdokumentet reiste følgende tre krav overfor EU, som et eksempel på hvilke reformer man ønsker å vinne fram med i den interne kampen:

- 1) Det må umiddelbart innføres full åpenhet omkring arbeidet i alle sentrale institusjoner.
- 2) Innen ett år må ansvaret for offentlig gjeld, banksektoren, investeringer, innvandring og fordelingspolitikk føres tilbake til de nasjonale parlamenta. Det skal skje gjennom de eksisterende institusjonene ved «kreativ tolking» av pakter og traktater.
- 3) Innen to år må det etableres en konstitusjonell forsamling med oppgave å omdanne Europa til et fullverdig demokrati med et suverent parlament som respekterer nasjonalt sjølstyre og som deler makta med nasjonale parlamenter, regionale og lokale folkevalgte forsamlinger – innført innen 2025.⁸

I et intervju med magasinet Jacobin sier Varoufakis dette om sin og DiEM25s mål om å endre EU innafra på denne måten:

«Vår plikt er å demonstrere for europeerne at det er fullt mulig (selvfølgelig ikke lett) å overta EU-institusjonene, omarbeide deres politikk og praksis med deres syn på hva Europa skal være, og begynne debatten på grasrotnivå om hva slags demokratisk europeisk union vi vil ha.»⁹

Intet mindre enn det! Det må vel erkjennes at dette høres vel luftig, eller skal vi si naivt, ut, særlig når det følges verken av analyser av maktstrukturer innen EU eller av utviklete strategier for hvordan dette skal kunne kjempes gjennom i praksis – og av hvem.

Kampen omkring britisk utmelding av EU (Brexit, som vi skal se nærmere på nedafor) virka inn på denne debatten på en annen måte enn Grexit, først og fremst fordi Brexit ikke var initiert fra venstre, og fordi krefter på ytre høyre fløy dominerte kampanjen. Enkelte på venstresida har imidlertid en prinsipiell, ideologisk avvisning av en strategi for utmelding av EU. De oppfatter EU, og til og med ØMU, som bærer av ei historisk progressiv utvikling som har overvunnet nasjonalstaten og burde forsvares. Å trekke seg fra ØMU, eller melde seg ut av EU, ses i denne sammenhengen ikke bare som hensiktsløs, men også som et farlig trekk i retning av å alliere seg med ytre høyres nasjonalistiske og autoritære krefter. EU må forsvares i internasjonalismens navn, samtidig som dens nyliberale politikk må motarbeides, heter det. EU ses altså på som arenaen denne politiske maktkampen skal utkjempe innafor. De sterkeste tilhengerne av disse ideene er sosialdemokrater, men tankene kan gjenfinnes også i store deler av venstresida.

Costas Lapavitsas, professor i økonomi ved Universitetet i London, som ble valgt inn i det greske parlamentet på Syrizas liste i januar 2015, men som brøt med partiet og Tsipras etter deres kapitulasjon overfor Troikaen, har kasta seg sterkt inn i denne debatten. Til dem som ser på EU som et internasjonaliseringsprosjekt som må støttes, hevder han:

«Dette er venstresidas problem i Europa i dag. Deres oppfatning av EU som bærer av ei progressiv utvikling hindrer dem fra å være radikale, og integrerer dem snarere i den europeisk kapitalismens nyliberale strukturer. Venstresida har i økende grad distansert seg fra sine historiske røtter, arbeiderne og de fattige i Europa, som naturlig nok har søkt politisk uttrykk andre steder. (...) Det politiske vakuemet venstresida på denne måten har skapt, har jevnt og trutt blitt fylt av noen av de verste politiske kreftene i europeisk historie, inkludert det ekstreme høyre.»¹⁰

Så vel Lapavitsas som andre på venstresida har snarere begynt å se på EU som et hinder mot å gjennomføre et progressivt, venstreorientert program, ikke minst på bakgrunn av de greske erfaringene. De påpeker at så vel EU som ØMU har omfattende strukturelle og institusjonelle barrierer mot en annen politikk. Sjøl skisserte jeg i en artikkel i et tidligere nummer av *Vardøger* seks slike barrierer. Det var:

- Demokratisk underskudd (som har økt snarere enn å bli mindre de siste åra).
- Grunnlovfesta markedsliberalisme (som gjør sosialisme og keynesianisme ulovlige i EU).
- Irreversible beslutninger (der det kreves 100% enighet for å endre en traktat).
- Euroen som tvangstrøye (med en sentralbank utenfor demokratisk kontroll).
- Ujevn utvikling mellom medlemslanda (som vanskeliggjør koordinert motstand).

- EU-domstolens utvida rolle (med Laval-kvartetten som illustrerende eksempel).¹¹
- Og vi kan nå tilføye: Et omfattende system av økonomiske sanksjoner ved traktatbrudd.

Lapavitsas er også klar i sin konklusjon når det gjelder muligheten til å reformere EU innafor:

«EU og ØMU befinner seg utafor venstrekraftenes mulighet til reform, sannsynligvis også utafor muligheten til omfattende strukturreformer i det hele tatt. Stilt overfor EUs tendens til fragmentering og framveksten av stadig mer autoritære høyrekrefter, må venstresida utvikle en politikk som kan bidra til å endre maktbalansen mellom arbeid og kapital, styrke demokratiet, gjenvinne suverenitet og reise et sosialistisk perspektiv for Europa. For at det skal bli en politisk realitet, må venstresida gjenvinne sin historiske radikalisme og avvise mekanismene i ØMU og EU, også om det vil føre til utmelding.»¹²

Plan B – Bryt med traktatene

Kamp for å reformere, for ikke å si revolusjonere, EU innafor er altså den ene posisjonen som nok den største delen av venstresida fortsatt, i alle fall i praksis, holder fast på som vegen å gå for å skape et anna Europa. Den andre posisjonen har etter hvert samla seg omkring noe som blir kalt «Plan B». Det er ulike versjoner og vurderinger av denne strategien, og den har nok variert noe både i form og innhold sia ideen ble lansert. Kjernen i forslaga springer altså ut av erfaringene fra Syrizas nederlag i Hellas – med sikte på å hindre at noe slikt kan skje igjen, eller for å si det med mottoet til portugisiske «Venstreblokken»: Ingen flere offer for Euroen!

Initiativtaker til Plan B var altså den for tida ledende figuren på venstresida i fransk politikk, Jean-Luc Mélenchon, nåværende leder av partiet eller bevegelsen La France Insoumise. Mélenchon stilte som venstresidas presidentkandidat ved valget i 2017 – med et radikalt program som neppe ville bli møtt med noen entusiasme fra Brussel. Plan B, slik han initierte den, hadde to hovedelementer. For det første utvikling av klare handlingsalternativ overfor EUs institusjoner i tilfelle det skulle lykkes å vinne regjeringsmakt i Frankrike. For det andre bygging av en europeisk allianse av partier, bevegelser og økonomer som kunne utvikle en felles strategi for å konfrontere EU-institusjonene – en strategi som forente forhandlinger med ulydighet i form av brudd med ØMU (altså euroen), ensidig uttrekning fra traktater osv.

Den første Plan B-konferansen ble arrangert i Paris i januar 2016 etter initiativ fra nettopp Mélenchon, sammen med Zoé Konstantopoulou, Yanis Varoufakis, Stefano Fassina, tidligere italiensk finansminister, Oskar Lafontaine, tidligere finansminister i sosialdemokratisk regjering i Tyskland og senere leder av Die Linke, enkelte akademikere og representanter fra

andre venstrepartier og bevegelser. Senere er det arrangert Plan B-konferanser i Madrid (februar 2016), København (november 2016), Roma (mars 2017), Lisboa (oktober 2017) og Stockholm (april 2019). Varoufakis trakk seg ut etter første møte, da han i stedet starta sin egen, flernasjonale organisasjon *DiEM25* – med mål å reformere EU innafra. Plan B har operert som et litt løst og fleksibelt nettverk av organisasjoner – med høyst ulik deltakelse fra gang til gang. I begynnelsen var det en blanding av deltakere fra venstrepartier, fagbevegelse, sosiale bevegelser og andre interesserte organisasjoner. Etter hvert har det imidlertid snevra seg inn til å bli et nettverk for venstrepartier som ønsker å støtte initiativer i retning Plan B.

Sjølve initiativet er ikke særlig godt utvikla politisk og strategisk. Det hersker fortsatt uklarheter omkring hvordan det skal forstås, og – ikke minst – hvordan det eventuelt skal iverksettes hvis den politiske situasjonen gjør det mulig/nødvendig. Følgende punkter, sjøl om de ikke er uttømmende, og sjøl om det sannsynligvis eksisterer ulike oppfatninger om enkeltelementer, gir forhåpentligvis et inntrykk av hva Plan B dreier seg om:

- Planen fokuserer på hva som kan og bør gjøres i en situasjon der venstresida har vunnet regjeringsmakt i et eller flere medlemsland. Utgangspunktet er at slike regjeringer ønsker å gjennomføre en politikk som på viktige områder er i strid med EUs politikk og regelverk (f.eks. under-skuddsbudsjettering med sikte på å skape økt økonomisk aktivitet og flere arbeidsplasser – altså et tradisjonelt keynesiansk økonomisk virkemiddel, som per i dag vil være i strid med EUs traktater – for ikke å snakke om mer omfattende økonomiske reformer i sosialistisk retning).
- Plan B er ment å bli iverksatt dersom Plan A ikke fører fram. Sistnevnte er betegnelsen på forhandlinger med EU-institusjonene med sikte på få enighet om hvilken politikk som kan føres, men innafor rammen av EUs traktater og lover. Syriza-regjeringa i Hellas aksepterte eksempelvis disse begrensningene i sine forhandlinger med Troikaen, som altså endte med regjeringas kapitulasjon.
- Iverksettelse av Plan B betyr at den eller de aktuelle (venstre)regjeringer ikke aksepterer begrensningene EU setter, men åpent og bevisst går inn for å bryte de aktuelle traktatene med sikte på å gjennomføre de økonomiske og politiske reformene nasjonalt som de har gått til valg på, samtidig som det mobiliseres på europeisk plan til støtte for en slik framgangsmåte.

Uklarheter i Plan B

Ettersom strategien ikke er utvikla særlig lenger enn dette, melder det seg en rekke spørsmål som ikke er avklart, og/eller som det gis uklare svar på. I enkelte sammenhenger kan man få inntrykk av at Plan B først og fremst er ment å være et skremmeskudd, en trussel, eller et taktisk innspill i Plan A-forhandlinger. Enkelte uttalelser også fra Mélenchons side kan tolkes i den

retningen. Det er mulig han mener at Frankrike er stort og viktig nok til å kunne presse gjennom endringer ved å true med slike tiltak. I så fall er det vel høyst mulig at han undervurderer motstanden, hvilke enorme økonomiske og politiske krefter ei venstre-regjering – også i Frankrike – vil bli møtt med. Kapitalkreftene har vunnet enorme posisjoner og makt gjennom flere tiår med nyliberal offensiv og etablering av en i økende grad autoritær, overnasjonal, nyliberal statsdannelse gjennom EU. Disse kreftene er neppe villige til å gi fra seg noe av dette uten sverdslag.

Mangelen på ei analytisk og strategisk vurdering av disse maktforholda utgjør en svakhet ved Plan B, som blir nødt til å ta innover seg muligheten for full konfrontasjon med EU, dersom en slik strategi skulle bli satt i verk. Regjeringer som velger å gå til et slikt skritt, må nok derfor være forberedt på at medlemskap så vel i ØMU (euroen) som i sjølve EU kan komme på dagsordenen. Ikke minst ettersom EU i kjølvannet av finans-/eurokrisa har gjennomført en enorm supplering av sine traktater og skjerp kravene til medlemsstatene – inkludert med omfattende sanksjoner ved eventuelle brudd. Derfor må nok Plan B-strategien gjøres mer konkret og offensiv, og til et dominerende perspektiv, dersom den skal kunne spille noen sentral rolle i den politiske kampen. Foreløpig er strategien også for lite kjent blant folk til at den kan få noe omfattende gjennomslag.

Utvanning eller utdyping av Plan B?

Det erkjente nok Mélenchon sjøl under president-valgkampen i Frankrike i 2017, der han gjorde et overraskende godt valg. Etter hvert som han nærma seg 20% på meningsmålingene (han oppnådde 19,6 prosent og mangla slik bare 1,7% på å gå videre til andre valgongang), var en økende andel av dem som ville støtte ham, tilhengere av både euroen og fransk medlemskap i EU. Da modererte Mélenchon sin anti-EU-posisjon i retning av å understreke at EU måtte endres, mens Plan B, og særlig mulighetene for å forlate euroen, ble framstilt som absolutt siste alternativ – etter at alle andre muligheter hadde mislyktes.

Konklusjonen i det programmet FI la fram forut for EU-valget i 2019 var likevel ganske klar på dette området:

«FI og dets europeiske alliansepartnere utgjør opposisjonen til status quo i EU. I alle våre medlemsland bringer vi med oss det samme budskap, et Europa for folket, for harmoni og samarbeid, mot et Europa for finanskapitalen og konkurranse! [...] Det er nødvendig å forlate de europeiske traktater [...] vi foreslår med vårt program en klar og demokratisk strategi, med en Plan A og en Plan B. [...] Vi forplikter oss til å bygge en europeisk bevegelse for dette formål.

- Forsvar folkesuvereniteten og retten til å bryte med europeiske reguleringer.
- Bekjemp europeiske traktater og deres gjennomføring.»¹³

Forslagene til en Plan B, der de har blitt diskutert seriøst, har bidratt til å blottstille og klargjøre strukturelle barrierer og motsetninger innen EU. Den brutale nedkjempinga av Syriza-regjeringa har dessuten bidratt til at et overraskende antall venstrepartier nå tenderer i retning av å gi støtte til en Plan B-strategi. For svært mange av disse partiene framstår nok likevel dette som fjerne tankemodeller uten noen overhengende mulighet for at de kan bli realisert i deres land, ved at de vinner regjeringsmakt. Sånn sett har kanskje ikke alle partier helt tatt inn over seg de alvorlige konsekvensene som kan følge av en slik strategi, eller om den i det hele tatt er viktig.

Dette ble godt illustrert på Plan B-konferansen i Stockholm i april 2019, der representanter så vel fra det lille polske venstrepartiet Razem som fra det britiske Labour framsto som hengivne EU-tilhengere. Sistnevnte, så vel som representanten fra irske Sinn Fein, var dessuten sterke motstandere av Brexit, den irske representanten først og fremst på grunn av problema knytta til grensa mellom Irland og Nord-Irland. Konferansen diskuterte flere av de politiske utfordringene i Europa i dag, men sjølve Plan B-strategien var paradoksalt nok ikke noe dominerende tema på dagsordenen, selv om kritikken av nyliberalismen i EU var omfattende.¹⁴ Sånn sett var det kanskje illustrerende for situasjonen at det svenske Vänsterpartiet var medarrangør av Plan B-konferansen omtrent på samme tid som de vedtok å gå bort fra sitt tidligere programfesta krav om at Sverige skal gå ut av EU, og snarere arbeide for «et bedre EU».

Lapavitsas trekker motsatte konklusjoner i sin oppsummering av Syrizas lærdommer:

«Hva må så de europeiske venstrekreftene gjøre? Syrizas lærdommer kommer vi ikke unna i denne sammenhengen. Dersom venstresida vil stå for en radikal, antikapitalistisk politikk, samt effektivt konfrontere EUs nyliberale dampveival, så må den være forberedt på noen omveltninger. Det vil oppstå skisma, oppbrudd, omkalfatring av rådende forhold, dersom Europa skal forandres. [...] Et avgjørende skritt i denne retninga vil være avvisning av ØMU.»¹⁵

Ulydighetsstrategi – fra nasjonalstater til byer

Det er ingen tvil om at ulydighet overfor, eller brudd med, EUs traktater kan bli et viktig og interessant nytt tilskudd til venstresidas politisk/strategiske verktøykasse i Europa. Noen kaller dette en sivil ulydighetsstrategi, men ettersom det er regjeringer som skal bryte traktatene, må det vel snarere være en nasjonalstatlig ulydighet. At ideen har spredt seg til styringsnivåer på lavere plan, er ei lite kjent, men svært interessant utvikling. Det gjelder et oppsiktsvekkende samarbeid som de siste åra har vokst fram mellom noe som kaller seg «De fryktløse byene», og som Dag Seierstad beskriver slik i sin faste spalte i Klassekampen:

«Det er byer som vil riste av seg det markedsliberale herredømmet som har tatt nakketak på samfunnsutviklingen både i stort og i smått den siste mannsalderen. De 'fryktløse byene' mobiliserer til forsvar for offentlige tjenester, for sosial boligbygging og en økologisk bærekraftig byutvikling – om nødvendig på tvers av all markedslogikk.

Bevegelsen er særlig aktiv i Spania der den støttes av progressive byregjeringer i Madrid, Barcelona, Valencia, Zaragoza og La Coruña og i flere andre byer. Utafor Spania er Napoli, Torino og Grenoble blant de fryktløse byene.

Det felles slagordet er 'kommunalisme' (municipalism). De fryktløse definerer seg som det folkelige alternativet til den nyliberale verdensordenen som har tvunget markeder og markedskonkurranse inn på samfunnsområde etter samfunnsområde.»¹⁶

De fryktløse byene ser seg som et nødvendig alternativ til de skremmende høyreekstreme tendensene som vokser fram. I løpet av 2018 spredte faktisk bevegelsen seg også ut over EU og Europa, til byer som New York og Valparaíso. På den andre sida endra lokalvalga i Spania i mai 2019 situasjonen noe, blant anna ved at høyresida overtok flertallet i Madrid.

Kanonføde for rasister og nasjonalister?

Mens venstrepartia har skjerpa sin kritikk av EU, og mens noen av dem, mer eller mindre heilhjerta, støtter at det å bryte EU-traktater kan bli nødvendig i en situasjon der disse hindrer ei mulig, framtidig venstregering i å gjennomføre sin politikk, så bidrar et anna politisk utviklingstrekk i motsatt retning. Ei rekke så vel venstrepartier som ledende venstrepolitikere og aktivister, som i utgangspunktet har vært svært kritiske til EU, har nemlig fått problemer med sitt kritiske EU-standpunkt på grunn av ytre høyres voksende EU-fiendtlighet. Særlig ble dette aktualisert under kampen om britisk utmelding av EU. Mens kampanjen pågikk, før folkeavstemninga den 23. juni 2016, traff jeg opptil flere aktører på venstresida som normalt ville både ha drevet kampanje og stemt for britisk utmelding av EU, men som ikke gjorde det på grunn av at de ikke ville bli «kanonføde for rasister og nasjonalister». Bakgrunnen var at ytre høyre-partier og -bevegelser i stor grad leda an i Brexit-kampanjen i Storbritannia, og at det var rikelig med grumsete argumentasjon både når det gjaldt rasisme og høyre-nasjonalisme.

Denne angsten for å «komme på lag» med ytre høyre i EU-fiendtlighet, og dermed bidra til å legitimere og styrke høyrepopulisme og høyre-ekstremisme, er imidlertid et tema som har gått igjen på den europeiske venstresida også før Brexit-kampanjen. Som deltaker på møter og konferanser i ulike venstrenettverk og -organisasjoner i Europa gjennom mange år, både i regi av Alter Summit¹⁷, transform!europa, Rosa Luxemburg Stiftung¹⁸ og ulike venstrepartier og sosiale bevegelser, møtte jeg ofte denne

frykten for å bli «slått i hartkorn med rasister og nasjonalister». Ofte var det nok også paret med en tro på at «samling av Europa» i seg sjøl var et historisk progressivt prosjekt, og at enhver utmelding fra eller oppsplitting av EU bare ville styrke høyrenasjonalistiske krefter, som historia har vist er en farlig miks i Europa. Den logiske konklusjonen blir altså at EU må endres innafra gjennom den sosiale kampen.

Vänsterpartiet og EU-debatten i Sverige

Fortsatt går denne debatten i en del venstrepartier. Det svenske Vänsterpartiet utgjør et ferskt eksempel i denne sammenhengen. På en EU-valgkonferanse i februar 2019 vedtok partiet å gå bort fra sitt tidligere programfesta standpunkt om å kreve at Sverige går ut av EU (vedtatt med 41 mot 30 stemmer). I et intervju angir partileder Jonas Sjöstedt tre grunner for den politiske endringa.¹⁹

For det første har den politiske virkeligheta i stor grad endra seg, ikke minst på grunn av den akutte klimakrisa, men også på grunn av høyre-ekstremismens framvekst. For det andre vil ikke Vänsterpartiet «stille seg på samme side som rasister og nasjonalister», som Sjöstedt uttrykte det – med henvisning til Brexit-kampanjen. For det tredje har den europeiske venstresida blitt mer EU-kritisk, slik at Vänsterpartiet har fått flere allierte i sitt syn på EU. Den europeiske venstresida må konfrontere dagens EU og jobbe for et bedre EU, hevder derfor Sjöstedt. Han mener at partiet får større innflytelse og blir mer relevante av å fokusere på reform. Han understreker samtidig at partiet ikke har blitt mindre EU-kritisk.

Det framgår ikke helt klart fra mediedekninga og intervjuet med Sjöstedt om det å stryke kravet om utmelding av EU kun er ei taktisk, tidsbestemt beslutning ut fra dagens politiske konjunktur, eller om det er ei varig, prinsipiell, strategisk endring. Forskjellen mellom de to posisjonene er stor, ettersom de baserer seg på helt ulike vurderinger av muligheten til å endre EU innafra. Det kan være mange gode grunner til ikke å prioritere en parole som «Ut av EU!» i dagens situasjon i Sverige. Der spørsmålet aktualiseres og stilles skarpt, er hvis venstresida vinner valg og kommer i regjeringsposisjon i et medlemsland, slik det skjedde i Hellas. Da vil ikke «Ut av Euroen!» eller «Ut av EU!» lenger bare dreie seg om et standpunkt, men om muligheten til overhodet å få gjennomført den politikken man er valgt på, og dermed om reelle brudd og opprør – eller politisk kapitulasjon.

Enkelte uttalelser fra Sjöstedt tyder imidlertid på at Vänsterpartiets endring er av mer prinsipiell, strategisk art. Når han i ovennevnte intervju utfordres med spørsmål om EU kan reformeres i den retninga han ønsker, svarer han blant anna:

«– Ja, det er klart at EUs traktater ikke er Bibelen, sier han. – Men man skal ikke tro at det er enkelt. Det er venstresidens ansvar å utfordre

høyrepolitikken i EU. [...] Den europeiske venstresiden må konfrontere dagens EU og jobbe for et bedre EU.»²⁰

På den andre sida er Vänsterpartiet med i Plan B-nettverket og har skrevet under felles opprop i regi av dette (f.eks. i København november 2016), riktignok ikke ved partiets leder, men ved dets representant i Europaparlamentet, sjøl om lederen også var til stede på konferansen. Partiet sto som medarrangør av den til nå sist avholdte Plan B-konferansen (Stockholm april 2019). I det nevnte intervjuet i Morgenbladet blir Sjøstedt spurt om det er «en god strategi å droppe et standpunkt fordi noen man er uenig med deler det?» Hans svar reiser nye spørsmål:

«– Jeg mener den progressive EU-kritikken som dominerer i Norden må dra en krystallklar grense mot nasjonalisme og rasisme. Vi er ikke på samme side som Ukip. Ikke på samme side som rasister som kritiserer EU. Vi har en avgrunn som skiller oss. Det må være helt klart.»²¹

Denne politiske logikken er det ikke heilt enkelt å forstå. Dersom det er «en avgrunn» som skiller Vänsterpartiets kritikk av EU fra rasistenes og nasjonalistenes kritikk, hva er da problemet? Hvorfor trenger da Vänsterpartiet å legge om deler av EU-politikken sin for ikke å bli «slått i hartkorn med rasister og nasjonalister»? Vil det ikke da snarere være viktig at Vänsterpartiet, eller venstresida som sådan, fremmer sin vel begrunna kritikk av EU og dets politikk, også om det skulle medføre et brudd med EU hvis det er nødvendig for å føre en annen politikk?

Labour og EU-striden i Storbritannia

At Brexit-kampanjen ble dominert av en nasjonalistisk og fremmedfiendtlig agenda, som Sjøstedt påpeker, gir vel snarere et grunnlag for å kritisere venstresida, både i Labour, i Momentum og i fagbevegelsen, for at de svikta sin oppgave, for at de ikke framførte sin egen kritikk, som altså skulle befinne seg på den andre sida av avgrunnen i forhold til ytre høyre? På den måten kunne de ha fanga opp folks rettmessige misnøye med EU og dets politikk, politisert den og gjort den til en kamp mot et stadig mer autoritært og markedsliberalt EU. Problemet var vel snarere at store deler av Labour så vel som Momentum, og enda større deler av den britiske fagbevegelsen, er tilhengere av EU-prosjektet. På den måten avskar de seg fra muligheten til å representere og være talerør for den massive folkelige misnøyen som gjennom åra rettmessig har bygd seg opp mot det nyliberale EU. De ga med andre ord ytre høyre monopol på å drive den mest aggressive EU-kritikken, og dermed også muligheten til å sette kampen inn i sin politiske og ideologiske ramme. Da var det ikke rart at Brexit-kampanjen ble prega av nasjonalisme og fremmedfrykt.

At store deler av den britiske arbeiderklassen stemte for Brexit, må imidlertid ses på som en reaksjon på en politikk som systematisk og med få unntak har undergravd lønns- og arbeidsforhold, faglige og sosiale rettigheter

for arbeidstakerne. Arbeidsfolks massive støtte til Brexit var derfor mer enn noe en protest mot «the establishment». De som hadde tapt mest på den markedsliberale politikken, ga eliten en nesestyver.²² At venstresida i Storbritannia, inkludert Corbyns Labour, fortsatt ikke i særlig grad har kasta seg inn i kampen for å definere innholdet i Brexit-kampanjen, er derfor ikke enkelt å forstå. Hadde det ikke vært en stor fordel for Corbyns Labour, at de ved en eventuell valgseier kunne starte kampen for å gjennomføre sitt progressive politiske program uten det nyliberale EUs uoverstigelige barrierer?

Ytre høyre – fra å knuse til å overta EU?

Det er mulig at den politiske utviklinga på ytre høyre vil endre dette bildet i tida som kommer. Under EU-valget i 2019 var det enkelte kommentatorer som gjorde et poeng av at flere av de høyreekstreme og høyrepopulistiske partia hadde dempa sin anti-EU-retorikk en del, og at de ikke i like stor grad som før krevde utmelding, sjøl om det ikke ble noe stort tema i valgkampen. Redaktør av det radikale nettstedet Brave New Europe, Mathew D. Rose, skrev en kommentar om dette, som det kan være interessant å merke seg:

«Du kan ikke lese om det noen steder. Medienes forståegpåere nevner det ikke lenger, heller ikke de skarpe analytikerne på venstresida. Sjøl ikke EUs politikerklasse advarer mot det lenger. Altså at ytre høyre er en trussel mot EUs eksistens. Innenlands holder riktignok ytre høyrepartiene, inkludert de som er i regjering, fram EU som en trussel mot nasjonal identitet, men dette har blitt rituelle poseringer og spill for galleriet. De snakker ikke lenger om utmelding eller å knuse EU. Polemikken er tona ned. [...] Dette er et av de viktigste utviklingstrekk i Europa i 2018, men hvorfor blir det ikke kommentert?

[...]

Ytre høyre har oppdaga at EU tilbyr mange av de fordelene som passer så godt til deres anti-demokratiske tendenser. Enda viktigere, de har blitt klar over at partiene i det politiske sentrum ikke lenger er i stand til å lede EU til det forutbestemte mål; totalitær nyliberalisme, fascist-korporatisme, eller hva man ønsker å kalle det. Det er her ytre høyre nå har oppdaga ei framtid for seg sjøl i EU.

[...]

Ytre høyre har allerede starta å flekse sine muskler foran parlamentsvalget i mai, der de proklamerer en «europeisk vår» samt at de vil etablere en anti-innvandrings gruppe i EU-parlamentet med det erklærte endelige mål å overta EU. [...] Det politiske sentrum kan bare håpe på at velgernes vedvarende mangel på interesse i EU vil sikre status quo. Dersom deres oppslutning fortsetter å gå ned, kan nemlig deres økonomiske velgjørere finne ut at ytre høyre utgjør en mye bedre investering.»²³

Klassekamp på lavbluss

Den politiske utviklinga i samfunnet kan ikke sees isolert fra klassekampens utvikling. Det er ingen nyhet at fagbevegelsen i Europa også er i krise, sjøl om forholda varierer mye fra land til land. Den var ikke i stand til, på noen effektiv måte, å møte den nyliberale offensiven fra stat og kapitalkrefter som fulgte i kjølvannet av kapitalismens krise fra omkring 1980. Det som særlig prega EUs rolle og karakter i dette krisescenariet, var utviklinga fra keynesiansk til nyliberalt hegemoni politisk og økonomisk. EU har hatt en framskutt posisjon i markedsliberaliseringa av Europa. Nå er vi omgitt av kriser på alle kanter, økonomisk, sosial, politisk og miljømessig, og denne utviklinga har hatt store konsekvenser for styrkeforholdet mellom arbeid og kapital i samfunnet – i kapitalens favør.

Mangelen på så vel demokratiske institusjoner som tradisjoner gjorde det mulig å innføre en mer ekstrem markedsliberal politikk i EU enn i mange av medlemslanda, som hadde sterkere demokratiske tradisjoner. Slik ble EU etter hvert utvikla på en måte som gjør at ikke bare sosialisme, men også keynesianisme nå er forbudt ved lov. Markedsliberalisme er grunnlovfesta som EUs økonomiske modell. Ifølge Martin Hall er EU «den eneste statslignende enhet i verden som har frimarkeds-kapitalisme innskrevet på traktatnivå».²⁴ Innføringa av en felles valuta, euroen, samt måten det ble gjort på, har vært et avgjørende skritt i den nyliberale omdanninga av EU. Det har også gitt kapitalkreftene økende armslag i nedkjempinga av fagbevegelsen i Europa, noe som sjølsagt også har påvirka venstrepartia.

Etter finans- og eurokrise i 2008/09 ble den reaksjonære sosiale nedbyggingspolitikken i EU forsterka, samtidig som den antok stadig sterkere autoritære former og ble institusjonalisert gjennom nye traktater og lover («six-pack», «two-pack», Det europeiske semester, Finanspakten m.m.) samt en mer framtrede rolle for EU-domstolen²⁵. Gjennom den såkalte Lavalkvartetten bidro domstolen til å svekke de faglige rettighetene. Slik har avvikling av velferdsstatene og nedkjemping av fagbevegelsen blitt en innebygd del av «det moderne» EUs institusjoner og politikk. I tillegg har EU så godt som gjort det umulig å reversere dette prosjektet på demokratisk vis, ved at det kreves full enighet mellom alle medlemslanda for å endre inngåtte traktater.

Dette har også svekka fagbevegelsen sterkt, med gjennomsnittlig nesten ei halvering av medlemstallet i Vest-Europa i perioden 1980–2015. Tilbakegangen har vært sterkest i privat sektor. Avindustrialisering eller flytting av industribedrifter til asiatiske og andre lavkostland har ytterligere bidratt til å svekke fagbevegelsen på områder der den tradisjonelt hadde de sterkeste, mest velorganiserte og militante arbeiderkollektivene. Økende arbeidsløshet har i tillegg svekka fagorganisasjonenes forhandlingsposisjon, samtidig som faglige rettigheter har blitt undergravd gjennom endringer i arbeidslovgiv-

inga, inkludert innskrenkinger i det kollektive avtalesystemet og begrensninger i streikeretten.

Utvidelsen av EU østover, og etableringa av et felles arbeidsmarked, har spilt en særlig viktig rolle. Ikke minst skyldes dette det gigantiske gapet i lønnsnivå som eksisterer mellom medlemslanda, samt en massearbeidsløshet som i de mest kriseramma landa (Hellas, Spania) har vært opp mot 30 prosent, mens ungdomsarbeidsløsheten har vært opp mot det dobbelte. Dette har gitt arbeidsgiverne et stort spillerom til å utnytte uorganisert arbeidskraft, sette arbeidere opp mot arbeidere, samt fremme sosial dumping og lovløshet på arbeidsmarkedet. Dette har vi fått merke også i Norge gjennom EØS-avtalen og arbeidsgiveres mer aggressive framferd.

Arbeidsgiverne benytter dessuten denne situasjonen til å gjennomføre omstruktureringer som ytterligere svekker fagorganisasjonene. Faste ansettelser er eksempelvis på rask vei nedover i de fleste EU-land, særlig for unge arbeidstakere. I land så ulike som Italia, Tyskland, Sverige og Frankrike går over halvparten av unge arbeidstakere (mellom 15 og 25 år) nå i midlertidige stillinger. Dessuten øker omfanget av utleie av arbeidskraft sterkt – anspora av EU-direktiv. Dette skjer både ved at det blir flere selvstendige bemanningsbyråer, men også ved at selskaper etablerer egne datterselskaper der personale ansettes, mens de leies ut til mor- eller søsterselskaper. Denne strategiske selskapsstruktureringa bedrives i utstrakt grad – blant anna for å organisere seg bort fra arbeidsgiveransvar.

I denne dramatiske situasjonen opplever vi en fagbevegelse som er sterkt på defensiven, politisk splitta i mange land – og inne i ei djup politisk og ideologisk krise. Særlig har de institusjonaliserte fagorganisasjonene på europeisk nivå i stor grad mista forbindelsen til de medlemmene de skal forsvare. De evner dermed ikke å ta innover seg at det historiske kompromisset mellom arbeid og kapital, som utgjorde det maktpolitiske grunnlaget for etterkrigstidas vekst- og velstandsperiode, nå har gått, eller er i ferd med å gå, i oppløsning.

Fra fagbevegelsen og sosialdemokratiet si side, men også innen store deler av venstresida, blir EUs brutale nedskjæringspolitikk dermed sett på som feil politikk, ikke som uttrykk for ulike klasseinteresser. Oppgaven blir da å overbevise de andre om at politikken er feil, heller enn å mobilisere til kamp for å endre styrkeforholdet mellom arbeid og kapital, og dermed skape maktpolitiske og strukturelle betingelser for å kunne kjempe fram en annen politikk.

Venstrepartias krise må sees i sammenheng med denne utviklinga i klassekampen – med en fagbevegelse på defensiven, djupt forankra i en sosial partnerskaps-ideologi, og en klassekamp på lavbluss (det gjelder sjølsagt kampen «nedenfra» – «ovenfra» føres klassekampen effektivt og med stor styrke fra kapitalkreftenes side). Dermed blir det forståelig nok ikke noe

særlig press utafra mot venstrepartia heller, som dermed står i fare for i enda større grad å la seg integrere i det politisk-administrative apparat i Brussel.

Det europeiske venstre – en diagnose

Som vi har sett består det vi med et romslig begrep kan kalle venstrepartier i Europa av en allsidig bukett, eller kaos, om man vil. Store deler av det forrige århundret ble dominert av to hovedretninger innen arbeiderbevegelsen, kommunismen og sosialdemokratiet. Med Østblokkens sammenbrudd og klassekompromissets oppløsning har på en måte begge disse to politiske prosjektene grunnstøtt. Et resultat er at de tradisjonelle kommunistpartia i Vest-Europa gradvis har blitt desimert, enten de nå var av den mest Moskva-tro typen eller reformerte Euro-kommunistiske varianter (som i Italia og Spania). Gjennom de siste åra har vi så opplevd at også det ene etter det andre av sosialdemokratiske partier har brutt sammen. De som fortsatt holder stand, om enn på et lavere nivå enn tidligere, har i all hovedsak adoptert en mer eller mindre soft nyliberalisme – med et visst unntak for Corbyns Labour i Storbritannia.

Flere av de nåværende venstrepartia i Europa er av nyere dato, inkludert sammenslutninger av eller omgrupperinger blant ulike smågrupper og mindre partier, men uten å opprettholde tilknytninger til tidligere historiske tradisjoner. Et par av de mest suksessrike av disse partia er Enhedslisten i Danmark og Bloco de Esquerda i Portugal (Rødt her hjemme ser for tida ut til å kunne ha to i seg til å bli ytterligere et slikt parti, og det relativt nye PTB i Belgia blir interessant å følge).

De fleste venstrepartia av en viss størrelse i Europa er relativt moderate organisasjoner. Et flertall av dem er svakt forankra i arbeiderklassen så vel som i fagbevegelsen. Svært få av partia har noen gjennomarbeidd strategi for hvordan de vil oppnå et sosialistisk samfunn. Snarere har de en god del sosialliberale og sosialdemokratiske trekk. Rommet for sosialdemokratisk politikk har blitt større de siste åra, ettersom sosialdemokratiet har blitt mer eller mindre nyliberalistisk. Analyser av samfunns-, makt- og styrkeforhold er lite utvikla. Med enkelte unntak er partia veldig parlamentarisk orientert, fokusert på lister av enkeltsaker (ønskelister) som det søkes medieoppmerksomhet omkring, mens evna til mobilisering nedenfra er lita. Hovedsvakheta ved partia er likevel først og fremst på det strategiske området.

Den tyske, tidligere sosialdemokraten, sosiologiprofessor og direktør ved Max Planck Instituttet, Wolfgang Streeck, sier dette i et intervju på bakgrunn av venstresidas svakhet og den ytterligere tilbakegangen ved årets EU-valg:

«Dette er tida for raske skift av politisk lojalitet. Men når skulle venstresida forvente å vinne fram velgermessig blant europeiske arbeidere og reformistiske deler av middelklassen, om ikke nå? Det haster å forklare venstresidas svikt i å gjøre nettopp det. [...]

Den første og mest grunnleggende årsaken er den tilsynelatende totale mangel på en realistisk anti-kapitalistisk, eller i det minste anti-nyliberalistisk, venstreorientert strategi i forhold til Den europeiske unionen. Det foregår ikke engang en debatt om det avgjørende spørsmål om hvorvidt EU i det hele tatt kan bli et redskap for anti-kapitalistisk politikk. I stedet ser det ut til å være en naiv, eller opportunistisk – det er vanskelig å si hva som er verst – aksept av denne oppløftende Europa-optimismen som er så populær blant de unge, og så lett å utnytte både i De grønnes valgkamper og av europeiske teknokrater som søker legitimitet til sitt nyliberale regime.»²⁶

Svært mange av de europeiske venstrepartia har som ett av sine mål å komme i regjering, oftest som alliansepartner med et større og dominerende, nyliberalisert sosialdemokrati. For de aller fleste venstrepartia som har prøvd dette, i Frankrike, Italia, Norge og Danmark, har erfaringene vært alt fra negative til katastrofale. På tross av dette virker det som om de fleste venstrepartia, enten de har vært i slike regjeringer eller ikke, fortsatt har dette som ambisjon, som eksempelvis det tyske og det nederlandske, samt de nordiske venstrepartia (unntatt Enhedslisten og Rødt). Spanske Podemos, som ble dannet som «verken høyre eller venstre» og i opposisjon til eliten og «politikerkasten» (som de kalte det) har nå både orientert seg til venstre (ved å gå til valg i allianse med venstrepartiet Izquierda Unida) og åpnet for regjeringssamarbeid med Sosialistpartiet. Denne politiske suicidaliteten er vanskelig å forstå, ikke minst når vi opplever at venstrepartier som ikke går inn i slike regjeringer, men begrenser seg til å gi parlamentarisk støtte til ei sosialdemokratisk dominert heller enn ei regjering av ulike høyrepartier, kommer langt bedre ut av det. Det gir disse partia mye bedre mulighet til å fremme sin egen politikk, inkludert muligheten til å mobilisere press nedenfra heller enn å inngå alle verdens suspekterte kompromisser, slik Enhedslisten og Bloco de Esquerda har vist.²⁷ Den svenske historikeren, kulturredaktøren og forfatteren Åsa Linderborg har tatt dette problemet på kornet i en kommentar til Vänsterpartiets utvikling:

«Det er ikke enkelt å oppsummere prosjektet til Vänsterpartiet. Det er det eneste partiet som har en antikapitalistisk maktkritikk, men gjennom 25 år har det arbeidet for å få legitimitet som Socialdemokraternas samarbeidspartner. I årevis har partiet gitt sin støtte til et høyrevridd sosialdemokratisk parti som har kuttet i skattene og svekket omfordelingspolitikken. De har stemt for budsjettregler som struper Sveriges økonomi. Resultatet er blitt større klasseskiller og en ekstrem konsentrasjon av formuer. Velferden og demokratiet blir dermed undergravd.»²⁸

Mye kan tyde på at mange venstrepartiers forhold til EU har mye av den samme mangelen på konsekvens i seg. Stadig flere venstrepartier gir eksempelvis sin støtte til Plan B-strategien, som er både krevende og konfronterende. Samtidig bidrar de knapt til å utvikle denne strategien, men driver snarere en

politikk i EU-parlamentet og på hjemmeplan som overhodet ikke avspeiler ei slik konfrontasjonslinje, men som heller, om ikke direkte uttalt, har som konsekvens en strategi for å reformere EU innafor.

Det å være tilhenger av å kunne bryte med EU-traktater i gitte situasjoner, betyr ikke at «Bryt traktaten!» eller «Ut av EMU/EU!» trenger å være primærkrav fra politiske venstrepartier til enhver tid. Dette har med politisk strategi og taktikk å gjøre. Det er når man stilles overfor kravet; å gi opp kampen for de viktigste interessebaserte krava for å forbli innafor EUs rammer, at dette aktualiseres. I en slik situasjon kan kapitulasjon neppe være noen meningsfull vei for noen venstrepartier.

Å bryte EU-traktater eller å melde seg ut av ØMU (euroen), og kanskje til og med EU, er imidlertid en kamp som vil kreve massiv mobilisering nedenfra for å ha sjanse til å lykkes. For å klare det, kreves det at så vel partiorganisasjon, som medlemmer og alliansepartnere er skolerte og forberedt på en slik kamp. Det er ikke situasjonen i dag. Når eksempelvis det tyske venstrepartiet Die Linke hadde som sitt slagord foran EU-valget i 2019, «For et mer sosialt Europa», så er det knapt nok mulig å skille det fra nesten ethvert anna parti – i alle fall grønne eller sentrum/venstre parti.

Behov for et mer radikalt venstre

Problema med EU-politikken tiltar ytterligere dersom de aktuelle partia ikke ønsker å drive en anti-EU-politikk i angst for å «bli slått i hartkorn med rasister og nasjonalister». I realiteten er situasjonen den motsatte. Dersom venstresida og folkelig motstand skal kunne svekke EU som det autoritære, markedsliberale maktsenteret det har blitt, må faktisk exit utgjøre et viktig og nødvendig redskap i den politiske verktøykassa. Det er ikke exit-bevegelser som har bidratt til å skape og styrke politiske partier på ytre høyre fløy i land etter land i Europa. Det er ikke exit-bevegelser som har ført til at slike partier nå innehar regjeringsmakt i Italia, Ungarn og Polen. Det er altså ikke radikal EU-kritikk fra venstresida som har bidratt til å styrke nasjonalisme og ytre høyre. Det er den reelt eksisterende politikken EU fører, som i dag bidrar sterkest til sosial nedbygging og dermed til å splitte Europas folk. Det er den samme politikken som dermed også nører opp om de nye politiske partia på ytre høyre fløy. Den økende misnøyen med EUs politikk og en stadig sterkere følelse av maktesløshet, som sprer seg blant Europas befolkning, er derfor høyst forståelig.

Derfor er det så viktig at venstresida sjøl utvikler sin kritikk av og kamp mot det autoritære, markedsliberale EU, innafor et narrativ som både er internasjonalt, solidarisk og antirasistisk. Under den franske presidentvalgkampen i 2017 framstilte Mélenchon i økende grad et mulig brudd med euroen så vel som med EU i et europeisk og internasjonalt perspektiv, for nettopp å distansere seg fra ytre høyres nasjonalistiske retorikk. Enkelte kritiserte Mélenchon for dermed å moderere sin brudd-strategi med EU. Det

er en feilslått kritikk. EUs institusjoner og traktater utgjør i dag barrierer mot et sosialt Europa. Utviklinga av et internasjonalt, solidarisk og samla Europa forutsetter at det institusjonaliserte, autoritære markedsliberale EU nedkjempes, og at et samla Europa utvikles på grunnlag av demokrati, solidaritet og folkesuverenitet. Dette er ikke snever nasjonalisme. Dette er internasjonalisme på folkesuverenitetens grunnlag, og det må være venstrepartias langsiktige, strategiske mål – og det narrative EU-motstanden formuleres innfor.

For å komme dit trengs det nok en del sjølransaking på venstresida i Europa. Den djupe politiske og ideologiske krisa må erkjennes. EUs rolle og karakter må studeres og analyseres, og en anti-kapitalistisk strategi utvikles. I en slik sammenheng vil Plan B-strategien være viktig å støtte og videreutvikle. Det kan tvinge fram noen avklaringer angående både analyser og strategier. Riktig utvikla kan et slikt perspektiv bidra til ei nødvendig radikaliserings av venstresida i Europa. For kanskje er det dette som er den største elefanten i rommet for venstrepartia i Europa – mangelen på radikalisme?

Lapavitsas minner oss på hva det kunne ha vært:

«Tidligere ville venstresida ha forklart folks maktesløshet i Europa som resultat av kapitalismens grunnleggende maktforhold. Den ville ha avvist den falske forestillinga om at dagliglivets problemer skyldes fattige innvandrere og fordrevne flyktninger. Den ville ha reist kampen for sosialisme og direkte utfordra både ØMU og EU.»²⁹

Det lar seg høre!

NOTER

- 1) Nettverk av utrednings-, opplærings- og analyseenheter knyttet til Det europeiske venstrepartiet, EL. <https://www.transform-network.net/>.
- 2) Ei god framstilling av denne posisjonen finnes i Costas Lapavitsas, *The Left Case Against the EU*, Polity Press, Cambridge 2019.
- 3) Walter Baier: «We Are Living in Dangerous Times», i: Anja Vladislavjević (red.), *The New Right and the Old Left in South-East Europe*, Udruženje za medijsku demokraciju i transform!, Zagreb 2018, s. 74-78.
- 4) <https://nowthepeople.eu/for-a-citizen-revolution-in-europe-lisbon-declaration/>
- 5) Yanis Varoufakis er professor i politisk økonomi, tidligere medlem av det greske parlamentet for Syriza og finansminister i Tsipras' regjering fram til den kapitulerte for Troikaen etter folkeavstemninga om EUs innstrammingspolitikk i begynnelsen av juli 2015. Etter å ha brutt med Syriza og Tsipras tok han initiativ til å danne organisasjonen Democracy in Europe Movement 2025 – DiEM25.
- 6) <https://diem25.org/wp-content/uploads/2017/03/European-New-Deal-Complete-Policy-Paper.pdf>
- 7) Martin Höpner, «Social Europe is a Myth», i: *Social Europe*, 5.11.2018. <https://www.socialeurope.eu/social-europe-is-a-myth>

- 8) DiEMs manifest, s 6-7. https://diem25.org/wp-content/uploads/2016/02/diem25_english_long.pdf
- 9) <https://www.yanisvaroufakis.eu/2018/09/12/how-should-the-left-approach-europe-interviewed-along-manuel-bompard-by-jacobin-france/>
- 10) Lapavitsas, *The Left Case*, op.cit., s. 129-130.
- 11) Asbjørn Wahl, «Europeisk fag- og arbeiderbevegelse i krise», *Vardøger* 34/2013, s. 52-54.
- 12) Lapavitsas, *The Left Case*, op.cit., s. 11.
- 13) Angelina Giannopoulou, *The Party of the European Left, Diem25 and the transnational campaign of Jean-Luc Mélenchon towards the European Elections in 2019*, transform!europe https://www.transform-network.net/fileadmin/user_upload/giannopoulou_study_draft_7.pdf
- 14) <https://www.vansterpartiet.se/plan-b/> Se også Ellen Engelstads rapport fra konferansen i *Klassekampen* 26.4.2019.
- 15) Lapavitsas, *The Left Case Against the EU*, op.cit., s. 131.
- 16) Kommentarartikkel av Dag Seierstad i *Klassekampen*, 22.12.2018.
- 17) Alliansen av fagorganisasjoner, sosiale bevegelser, NGOer m.fl. som arbeider for et annet Europa. <http://www.altersummit.eu/>.
- 18) Utredningsinstitutt og tenketank knytta til Die Linke. <https://www.rosalux.de/>.
- 19) Oppsummert på grunnlag av intervju med Ingrid Grønli Åm i *Morgenbladet*, 27.3.2019.
- 20) Intervju med Ingrid Grønli Åm i *Morgenbladet*, 27.3.2019.
- 21) Ibid.
- 22) Asbjørn Wahl, «Brexit and the Crisis of the Left», *The Bulletin*, 13.10.2016.
- 23) Mathew D. Rose, «Why the Far Right came to embrace the EU», *Brave New Europe*, 17.1.2019 - <https://braveneweuropa.com/mathew-d-rose-why-the-far-right-came-to-embrace-the-eu>.
- 24) Martin Hall, *Reforming the unreformable? – The left, the crisis and the EU*, brexitblog, Rosa Luxemburg-stiftelsen, 20.3.2019. <https://www.brexitblog-rosalux.eu/2019/03/20/reforming-the-unreformable-the-left-the-crisis-and-the-eu/>
- 25) En mer omfattende beskrivelse av denne utviklinga finnes i Asbjørn Wahl, «Europeisk fag- og arbeiderbevegelse», op.cit., s. 40-63.
- 26) Wolfgang Streeck, «Four Reasons the European Left Lost», *Jacobin*, 30.5.2019. <https://jacobinmag.com/2019/05/european-parliament-elections-results-left/>. I norsk versjon i *Klassekampen* 12.06.19 («Det radikale nederlaget»).
- 27) Se også Ekeland og Braathen, «Venstresida og regjeringsspørsmålet» i dette nummer av *Vardøger*. Erfaringer i Norge sammenliknes der med de i Danmark, Portugal og Spania. –*Red.ann.*
- 28) Kommentarartikkel av Åsa Linderborg i *Klassekampen*, 1.12.2018.
- 29) Lapavitsas, *The Left Case*, op.cit., s. 129.